Interférences littéraires
Literaire interferenties
Multilingual e-Journal for Literary Studies
http://www.interferenceslitteraires.be ISSN : 2031 - 2790

Matthieu SERGIER & Sonja VANDERLINDEN

Het schrijversdagboek
De generische vrijheid van een schrijfpraktijk

Abstract

Hoewel het schrijversdagboek veelal de schijn onderhoudt van een losbandige schriftuur ontstaan uit een ongebreidelde creativiteit, kan het ook een zeer autocentrische indruk wekken. Onder die tegenspraak gaat een literaire vorm schuil die open staat voor hybriditeit en intergenerische dialoog. Dit boekdeel behandelt die paradoxale vraagstukken in het licht van het literaire statuut van het genre.

Abstract

A writer's diary can create the illusion of a radically free form of writing, born under the aegis of unbridled creativity. Yet, the genre can also take highly self-centred forms. Behind this contradiction hides a form favourable to hybridity and dialogue across genres. This special issue deal with the paradoxical issues linked to the literary status of the genre.

Om deze bron te vermelden:
Matthieu SERGIER & Sonja VANDERLINDEN, "Het schrijversdagboek. De generische vrijheid van een schrijfpraktijk", in *Interférences littéraires/Literaire interferenties*, November 2012, 9, Matthieu SERGIER & Sonja VANDERLINDEN (eds.), "Het schrijversdagboek. De generische vrijheid van een schrijfpraktijk", 17-24.

Interférences littéraires
Literaire interferenties
Multilingual e-Journal for Literary Studies

Comité de direction - Directiecomité

David Martens (KULeuven & UCL) – Rédacteur en chef - Hoofdredacteur
Matthieu Sergier (UCL & Facultés Universitaires Saint-Louis), Guillaume Willem (KULeuven) & Laurence van Nuijs (FWO – KULeuven) – Secrétaires de rédaction - Redactiesecretarissen
Elke D'hoker (KULeuven)
Lieven D'hulst (KULeuven – Kortrijk)
Hubert Roland (FNRS – UCL)
Myriam Watthee-Delmotte (FNRS – UCL)

Conseil de rédaction - Redactieraad

Geneviève Fabry (UCL)
Anke Gilleir (KULeuven)
Gian Paolo Giudiccetti (UCL)
Agnès Guiderdoni (FNRS – UCL)
Ortwin de Graef (KULeuven)
Ben de Bruyn (FWO - KULeuven)
Jan Herman (KULeuven)
Marie Holdsworth (UCL)
Guido Latré (UCL)
Nadia Lie (KULeuven)
Michel Lisse (FNRS – UCL)
Anneleen Masschelein (FWO – KULeuven)
Christophe Meurée (FNRS – UCL)
Reine Meylaerts (KULeuven)
Stéphanie Vanasten (FNRS – UCL)
Bart Van den Bosche (KULeuven)
Marc van Vaeck (KULeuven)
Pieter Verstraeten (KULeuven)

Comité scientifique - Wetenschappelijk comité

Olivier Ammour-Mayeur (Monash University - Merbourne)
Ingo Berensmeyer (Universität Giessen)
Lars Bernaerts (Universiteit Gent & Vrije Universiteit Brussel)
Faith Binckes (Worcester College - Oxford)
Philiep Bossier (Rijksuniversiteit Groningen)
Franca Bruera (Università di Torino)
Àlvaro Ceballos Viro (Université de Liège)
Christian Chelebourg (Université de Nancy II)
Edoardo Costadura (Friedrich Schiller Universität Jena)
Nicola Creighton (Queen's University Belfast)
William M. Decker (Oklahoma State University)
Dirk Delabastita (Facultés Universitaires Notre-Dame de la Paix - Namur)
Michel Delville (Université de Liège)
César Dominguez (Universidad de Santiago de Compostella & King's College)
Gillis Dorleijn (Rijksuniversiteit Groningen)
Ute Heidmann (Université de Lausanne)
Klaus H. Kiefer (Ludwig Maxilimians Universität München)
Michael Kohlhauer (Université de Savoie)
Isabelle Krzywkowski (Université de Grenoble)
Sofiane Laghouati (Musée Royal de Mariemont)
François Lecercle (Université de Paris IV - Sorbonne)
Ilse Logie (Universiteit Gent)
Marc Maufort (Université Libre de Bruxelles)
Isabelle Meuret (Université Libre de Bruxelles)
Christina Morin (Queen's University Belfast)
Miguel Norbartubarri (Universiteit Antwerpen)
Olivier Odaert (Université de Limoges)
Andréa Oberhuber (Université de Montréal)
Jan Oosterholt (Carl von Ossietzky Universität Oldenburg)
Maïté Snauwaert (University of Alberta - Edmonton)

Interférences littéraires / Literaire interferenties
KULeuven – Faculteit Letteren
Blijde-Inkomststraat 21 – Bus 3331
B 3000 Leuven (Belgium)
Contact : matthieu.sergier@uclouvain.be & laurence.vannuijs@arts.kuleuven.be

Het schrijversdagboek
De generische vrijheid van een schrijfpraktijk

We gaan er hier van uit dat het schrijversdagboek bestaat uit een reeks gedateerde tekens die voortvloeien uit de pen van een erkende schrijver (erkend door zijn collega-schrijvers, door de kritiek, door de academische wereld, via de toekenning van literaire prijzen, dankzij het prestige van zijn uitgever…).[1] Het syntagma 'reeks van gedateerde tekens' verwijst naar de canonieke definitie van het dagboek door Philippe Lejeune.[2] Het voordeel van die definitie ligt hierin dat zij in de grote meerderheid van de gevallen volstaat om het dagboek duidelijk af te bakenen van verwante genres als 'cahiers', 'ideeën', 'memoires' of andere 'aantekeningen'. Aan die al bij al vrij minimale definitie kunnen vervolgens een hele reeks kenmerken toegevoegd worden die in andere definities van het dagboek aangetroffen worden. Wat de specificiteit van de schrijversdagboekpraktijk betreft, noemt Michel Braud bijvoorbeeld "ce jeu entre la familiarité du diariste avec le langage, la quête esthétique qui anime ses activités quotidiennes, et sa recherche d'un statut social par l'écriture."[3] Al die kenmerken variëren naargelang van de min of meer originele transformaties, innovaties, experimenten waaraan het corpus onderworpen wordt. Hoe meer een dagboek kenmerken vertoont die de in het tijdperk van zijn publicatie gangbare genreconventies ondersteunen, hoe dichter het zal staan bij wat we het 'prototype' van het dagboek zullen noemen.

Het dagboek – of het nu als schrijversdagboek beschouwd wordt of niet – onderscheidt zich onder meer door de vrijheid die het toelaat;[4] het hiernavolgende zal dit idee alleen maar ondersteunen. Béatrice Didier stelt dat de afwezigheid van voorafgaande esthetische codes de dagboekschrijver een gevoel van vrijheid geeft, hij voelt zich daardoor "libre de tout dire, selon la forme et le rythme qui lui conviennent."[5] Toch kan die vrijheid volgens twee weliswaar verschillende maar niettemin complementaire assen benaderd worden. De eerste as heeft belangstelling voor de eigenlijk antropologische inzetten, die verankerd zijn in het diepmenselijke. Door de schrijfpraktijk opent het dagboek inderdaad een vrije ruimte waarin de schrijver zijn verst afgeschermde existentiële sporen kan prenten. De tweede as stelt meer belang in de formele inzetten van die bevrijde schriftuur die aan nagenoeg geen enkele code onderworpen lijkt en waarvan de verschillende geschre-

1. In verband met het literaire statuut van het dagboek verwijzen wij naar Michel Braud, *La forme des jours. Pour une poétique du journal personnel*, Paris, Seuil, « Poétique », 2006, 270-271.

2. Wij maken hier gebruik van de definitie van Philippe Lejeune en Catherine Bogaert (*Un journal à soi. Histoire d'une pratique*, Paris, Textuel, 2003, 8).

3. Michel Braud, "Journal littéraire et journal d'écrivain aux XIXe et XXe siècles. Essai de définition", in: Pierre-Jean Dufief (ed.), *Les Journaux de la vie littéraire*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2009, 29.

4. Dit wordt terecht benadrukt door Béatrice Didier in: *Le journal intime*, Paris, Presses Universitaires de France, 1976.

5. Béatrice Didier, *Le Journal intime*, Paris, Presses universitaires de France, 1976, 8.

ven concretiseringen zich laten lezen als even zoveel generische uitdagingen aan de lezer. In deze aflevering van *Interférences littéraires/Literaire interferenties* wordt vooral stilgestaan bij de formele inzetten van het dagboek en bij de verschillende mogelijkheden tot hybridisering die eruit voortvloeien. Om de problematiek in geheel haar complexiteit aan te snijden gaat onze aandacht eerst naar die eerste as, toevlucht bij uitstek van de minderheden, de onderdrukten, de marginalen, hen wier identiteit met verbrokkeling bedreigd is.

Als typische voorbeelden van die eerste as kan men de dagboeken vermelden die in gevangenschap of eenzame afzondering zijn ontstaan. Anne Frank – om naar een klassiek voorbeeld te verwijzen – is tijdens de bezetting van Nederland in de Tweede Wereldoorlog aan een dubbele onderdrukking blootgesteld. Eerst natuurlijk de dreiging door de nazi's, die tot een leven in de clandestiniteit dwingt. Maar er is ook de lange opsluiting waartoe twee families veroordeeld worden en waarin Anne Frank haar ontluikende puberteit ervaart en de vrijheidsdrang die daarmee gepaard gaat. Een andere dagboekervaring die ook in de Tweede Wereldoorlog geworteld is maar van een radicaal verschillende beleving en schrijfstijl getuigt, is *De mooie dagen van mijn jeugd* (2010). In dat dagboek beschrijft Anna Novac haar ervaring in de Duitse vernietigingskampen in een stijl die het groteske volgens Bakhtine eer aandoet. Het werk onthult een schrijversbestaan dat als existentieel schild fungeert, iets als een tweede huid die bestemd is om de ontbinding van de eerste tegen te gaan. In beide gevallen komt de schriftuur voort uit een spanningsveld tussen de schrijver en de woordvoerder van het officiële discours. Men zou zelfs kunnen beweren dat de schriftuur gevoed wordt door de onderdrukking door de ander, door degene die te keer gaat tegen de last die de andersheid van de schrijver in zijn ogen voorstelt. De schriftuur wordt dan een soort schriftelijk bolwerk tegen de dreiging van een negatieve uitzaaiing van de identitaire bestanddelen. Al stelt het dagboek altijd al door zijn fragmentaire, soms zelfs verbrokkelde vorm, de identitaire discontinuïteit van de ik-*inscripteur* in het daglicht, het treedt ook op als leidraad binnen die ritmiek van de differentie. Dat betekent dat het genre de tegenstrijdigheid toelaat maar dat het via de datumaanduiding en het respect voor de lineaire tijd tevens uitnodigt tot respect van een zekere lineariteit van het discontinue, en op die manier een radicalisering van de versnippering vermijdt.

Uiteraard gaat het er ons niet om van die onderdrukkende identitaire dreiging een conditio sine qua non te maken voor het ontstaan van het (schrijvers) dagboek. We willen alleen zeggen dat dergelijke omstandigheden gunstig zijn voor het instellen van een vruchtbare bodem voor de zelfvertelling via de dagboekvorm. Tegelijkertijd vindt dan parallel de totstandkoming van het *ethos* plaats, waarvan de kern niets anders is dan de uitvinding van zichzelf als dagboekschrijver. Die ruimte komt tot stand in de marge van het officiële discours. Meer nog: die ruimte kan niets anders zijn dan een grensgebied, is perifeer en herinnert aan het begrip 'paratopie' van Dominique Maingueneau, waarvan ze als een soort radicalisering zou kunnen optreden. Zowel bij Maingueneau als in het geval van het dagboek legt de paratopie de vinger op de parasitaire ruimte die door de auteur in het veld wordt ingenomen. Die ruimte wijkt af van de verwachtingen van het dominante discursieve systeem, en legt op die manier een gunstige basis voor een parallelle auctoriale zelfschepping, zonder daarom buiten het veld te treden. We citeren Maingueneau: "[l']appartenance au champ littéraire n'est […] pas l'absence de tout lieu, mais […]

négociation entre le lieu et le non-lieu, une appartenance parasitaire qui se nourrit de son impossible inclusion".[6] Vanuit een diachronisch perspectief denkt men hierbij aan de hachelijke literaire status van het dagboek binnen het literaire veld, waarin zoals Lejeune opmerkt, "[le journal] apparaît comme le cancre, le mauvais élève, il ne rend à la fin que de laborieux brouillons".[7] Dit wordt ook door Braud in zijn bijdrage aan deze bundel vermeld. Op het einde van de negentiende eeuw droeg de toenemende publicatie van dagboeken bij tot de erkenning van het genre. Op dat ogenblik echter klagen volgens Braud meerdere critici (Bourget, Brunetière, Renan) de psychologische en morele gevaren van het dagboek hevig aan en weigeren ze het journaal een esthetische waarde toe te kennen. En nochtans "la violence même de leurs jugements est le signe de la légitimité qu'une partie du public est prête à lui reconnaître" (33).

Hierboven aangekondigd als een mogelijke radicalisering van de paratopie kan de dagboekruimte zich een subversieve – volgens sommigen 'disruptieve' – kracht aanmeten, zoals we zullen zien. Terwijl Lejeune voorstelt om in het dagboek " une force d'opposition et de renouvellement, qui conteste les modèles esthétiques classiques […]"[8] te zien, is de mening van Cynthia Huff uitgesprokener. Volgens haar is het net dankzij zijn tweederangs status, in de marge van de officiële literatuur, dat het dagboek erin slaagt een subversieve werking te hebben en op het establishment van de literaire institutie te parasiteren.[9] Ook Felicity A. Nussbaum doet een gelijkaardige uitspraak:

> The marginalized and unauthorized discourse in diary holds the power to disrupt authorized versions of experience, even, perhaps to reveal what might be called randomness and arbitrariness of the authoritative and public constructs of reality. […] The diary articulates modes of discourse that may subvert and endanger authorized representations of reality in its form as well as its discourse of self or subject.[10]

Dankzij de paratopie van het dagboekdiscours kunnen de officiële voorstellingen van de werkelijkheid omvergegooid en het arbitraire ervan aan de kaak gesteld worden. Denk in het geval van een dergelijk discours aan het hierboven vermelde voorbeeld van de clandestiene literatuur in oorlogstijd. Bovendien wordt een gelijkaardige dynamiek in het licht gesteld in de talrijke, vooral Angelsaksische studies over vrouwendagboeken. Zo stelt Elizabeth Podnieks – die hier voornamelijk een historisch standpunt inneemt – dat het dagboek als genre, ook al is het op zich vrouwelijk noch mannelijk, een semiotische ruimte biedt die meer afgestemd is op de vrouw. Dankzij het dagboek, stelt Podnieks verder, komt door de zelfvertelling die eigen aan het genre is, een herschrijven van zichzelf tot stand (soms gemengd met fictie). Bij die herschrijving van zichzelf komen culturele taboes kijken die verbon-

---

6. Dominique Maingueneau, *Le discours littéraire. Paratopie et scène d'énonciation*, Paris, Armand Colin, 2004, 72.

7. Philippe Lejeune, "Le journal comme 'antifiction'", in: *Poétique*, 2007, 149, 10. In verband met het literaire statuut van het dagboek verwijzen wij ook naar Michel Braud, *La forme des jours*, 260 - 271.

8. Philippe Lejeune, "Le journal comme 'antifiction'", 10.

9. Cynthia Huff, "'That profoundly female, and feminist genre': The diary as feminist praxis", in: *Women's studies quarterly*, 1989, 17, 3-4, 6.

10. Felicity A. Nussbaum, "Toward conceptualizing diary", in: James Olney (ed.), *Studies in Autobiography*, Oxford, Oxford University Press, 1988, 136-137.

den zijn met de positie van de vrouw, zodat het dagboek mogelijk een subversieve ruimte wordt. Podnieks hypothese is inderdaad dat de vrouw in het dagboek een zogenaamd intiem genre kan zien waarvan de publicatie nooit helemaal uitgesloten is.[11] Een hedendaags voorbeeld wordt gegeven in de bijdrage van Audrey Louckx tot deze aflevering. Zij stelt belang in het geval van het collectieve dagboek *Freedom Writer's Diary* (1999) en benadrukt dat "the subversive nature of diary writing […] allows voiceless minorities to express their social distress" (127). De maatschappelijke uitwerking van dit dagboek is, mede door zijn publicatie, opmerkelijk: voortgekomen uit een opvoedingsproject in een 'problematische' klas is die tekst door zijn publicatie zelf drager geworden van een sterke wil tot opvoeding van de lezer.

Het dagboek kan door zijn praktijk worden beschouwd als een mogelijk subversieve vrije ruimte, gelegen op de grens tussen clandestiniteit en publiciteit, tussen het persoonlijke en het officiële. De vrijheid van het dagboek kan nochtans volgens een andere parameter benaderd worden: volgens de leeseffecten die gesorteerd worden door de vormgeving van de tekst. Het schrijversdagboek kan inderdaad de illusie scheppen van een radicaal vrije schriftuur, ontstaan onder impuls van een ongebreidelde creativiteit, ook al kan het genre tegelijkertijd zeer prototypische allures aannemen. In het incipit van deze bijdrage kondigden wij in het voetspoor van Lejeune aan dat de opeenvolging of de discontinue continuïteit van gedateerde tekens – niet noodzakelijk tekstuele tekens – volstaat om het dagboek, in de grote meerderheid van de gevallen, te onderscheiden van de andere meest verwante genres. Didier deelt de mening van Lejeune: "[D]ans le journal, la marque des jours n'est pas effacée par la rédaction, mais au contraire soulignée par le discontinu de l'écriture, et même par l'inscription de la date".[12] Zonder dat ze daarom essentieel deel uitmaken van de specificiteit van het genre, kunnen met gemak andere vormkenmerken zich enten op deze minimale definitie. Om er slechts enkele van te citeren: het dagboek kan een intimistische vertelling zijn die zich op een 'ik' toespitst die tegelijk schrijver, verteller en personage is. Die vertelling kan in hoge mate retrospectief zijn en kan als maatschappelijke kroniek fungeren die de werkelijkheid op het lijf geschreven is – een leeseffect dat in de eerste plaats het gevolg is van de korte tijdsspanne tussen de beleving en haar neerschrijven (de onmiddellijkheid van de schriftuur), en in de tweede plaats van de weerbarstigheid van het genre ten opzichte van herschrijving en correctie.

Voor de rest is de secundaire literatuur het erover eens dat het dagboek gekenmerkt wordt door een gebrek aan formalisering: het geeft de voorkeur aan een zekere onbepaaldheid op het vlak van de genreconventies. Het journaal getuigt van een fantastische plasticiteit; de vorm ervan past zich immers aan en laat zich kneden naargelang van de zowel tekstuele als materiële inhouden die men erin stopt, of die inhouden van de hand van de auteur zijn of exogeen. Wellicht is het vooral om die reden dat het dagboek, toegegeven, zich nog steeds opmerkelijk leent tot de biechttoon, ook al verkiest men vandaag – en terecht – in de Franse taal de term 'journal personnel' boven die van 'journal intime'. Over het 'journal personnel' beweert

11. Elizabeth PODNIEKS, *Daily modernism. The literary diaries of Virginia Woolf, Antonia White, Elizabeth Smart, and Anaïs Nin,* Montreal & Kingston, McGill-Queen's University Press, 2000, 6-7. Zie in dit verband ook:Judy SIMONS, *Diaries and journals of literary women from Fanny Burney to Virginia Woolf*, Iowa City, University of Iowa Press, 1990, 3. Alsook:Valerie RAOUL, "Women and diaries:gender and genre", in: *Mosaic*, 1989, 22, 3, 57-65.

12. Béatrice DIDIER, *Le journal intime*, 27.

Kathryn Carter dat het "perennial and plastic, spanning a register of writing styles from reportage to confession, polemic to introspection"[13] is, een ware 'uitdaging aan de literatuur', als men Roland Barthes volgt,[14] of nog een laboratorium, een atelier waar de schrijver zich onbelemmerd, zonder enig generisch dogmatisme, kan uitleven. Hij kan er zich overgeven aan een "esthétique du brouillon", zoals Lejeune en Catherine Bogaert[15] het graag noemen, of, met de woorden van Françoise Simonet-Tenant: een "[c]hamp de bataille des débuts d'œuvres, réceptacle de bribes encore informes, il est aussi, dans certains cas un véritable atelier d'écritures".[16] Volgens Braud gaat dit gebrek aan vorm vooral gepaard met de geringe interne coherentie die het dagboek aan de dag legt – dat in tegenstelling tot het klassieke verhaal.[17] Toch, aldus nog Braud, zou dit gebrek aan vorm vooral de weerspiegeling zijn van "[la forme] de l'existence et de son rythme".[18] Want de dagboekpraktijk veronderstelt een hoge mate van blootstelling, alsook van onderwerping aan tijd en contingentie. De beschikbaarheid van de dagboekschrijver voor zijn schriftuur wordt bepaald door de toevalligheden van de dag. Het opduiken van het onvoorziene kan zich zelfs concreet in de tekst manifesteren; het bepaalt niet enkel de inhoud, maar ook de lengte ervan: een volle agenda, een onvoorziene gebeurtenis kunnen de lengte van een dagboekfragment bepalen, of zelfs de plotselinge stopzetting van de schriftuur. Die hoofdrol van de contingentie billijkt de tegenstelling en de tegenspraak, de variatie en de differentie, de versnippering van de *ethè*, hun interferentie zowel als hun discordantie. Het dagboek bewerkt aldus een tweezijdige tekstualisering van het bestaan. Enerzijds is de dagboekpraktijk een component van een mimetisch schrijfproject, een beschrijvend gebaar voor de schrijver, dat steunt op zijn beleving, anderzijds heerst het bestaan door de contingentie die het kenmerkt, over de kristallisatie van zijn toevalligheden in het dagboek.

De vormvrijheid eigen aan het dagboek is niet enkel een uitdaging aan de literatuur, om de beroemde formulering van Barthes nog eens over te nemen. Ze is ook een uitdaging aan het eigen genre, aangezien elke tekst op die manier de grondslagen zelf van het dagboek als vertegenwoordiger van een genre aan de orde stelt alsook de banden die het genre met andere tekstcategorieën kan onderhouden. Het ligt uiteraard in onze bedoeling die vraagstelling met deze aflevering voort te zetten door de 'genericiteit'[19] van het dagboek in al haar complexiteit op de voorgrond te laten treden. Andere studies hebben zeer recentelijk nog op de actualiteit van deze

13. Kathryn Carter, *The small details of LIFE. Twenty diaries by women in Canada, 1830-1996*, Toronto/Buffalo/London, University of Toronto Press, 2002, 6.

14. Roland Barthes, geciteerd in Michel Braud, *La forme des jours*, 271.

15. Philippe Lejeune & Catherine Bogaert, *Un journal à soi*, 9. In een recenter artikel waagt Philippe Lejeune zich zelfs aan een "poétique du brouillon". Zie in dat verband: Philippe Lejeune, "Une poétique du brouillon", in: Cécile Meynard, *Les journaux d'écrivains*, 19-36.

16. Françoise Simonet-Tenant, "Le journal personnel comme pièce du dossier génétique", in: Françoise Simonet-Tenant & Catherine Viollet, "Journaux personnels", themanummer van het tijdschrift *Genesis*, 2011, 32, 13.

17. Elizabeth L. Bunkers nuanceert: "Like other forms of narrative, a diary tells a story, unlike many other forms, however, a diary need not be plot driven" (Elizabeth Bunkers, *Diaries of girls ans women. A midwestern American sampmler*, Madison, The University of Wisconsin Press, 2001, 19).

18. Michel Braud, *La forme des jours*, 175. Zie in dat verband ook Lawrence Rosenwald, *Emerson and the art of the diary*, Oxford/New York, Oxford Univeristy Press, 1988, 65.

19. Hiermee bedoelen wij "la mise en relation d'un texte avec des catégories génériques ouvertes. […] Un texte n'appartient pas, en soi, à un genre, mais il est mis, à la production comme à la réception-interprétation, en relation à un ou plusieurs genres." (Jean-Michel Adam & Ute Heidmann, "Des genres à la généricité. L'exemple des contes (Perrault et les Grimm)", in: *Langages*, 38, 153, 2004, 62.

problematiek gewezen. Kijken we bij voorbeeld naar de teksten die door Simonet-Tenant en Catherine Viollet verzameld werden voor de aflevering van het tijdschrift *Genesis* die aan het dagboek is gewijd.[20] Daarin is onder andere sprake van dagboeken met een bedrieglijke benaming (p. 47), van "journaux de genèse" (p. 50), een "agenda-journal" (p. 50), een "journal de travail" (p. 56), van "journaux d'écriture" (p. 56), van de *Cahiers* van Paul Valéry als schrijversdagboeken (p. 75), van de *Faux Journal* van Jude Stefan (p. 85), van dagboeken die "l'image tracée ou collée, sous la forme de griffonnages, de dessins, de photographies, de documents insérés […]" bevatten (p. 97), van weblogs als "architecture logicielle d'édition et de publication de contenus plurimédiatiques (texte, photos, images, son…)" (p. 117) en andere "[t]entatives d'autoportrait en html" (p. 141). Anderzijds stelt Cécile Meynard in haar inleiding tot de in 2012 verschenen collectieve studie *Les journaux d'écrivains: enjeux génériques et éditoriaux* vast dat "[é]tudier les journaux d'écrivains, qu'ils soient reconnus ou potentiels, amène […] naturellement à s'interroger en premier lieu sur la pertinence, dans ce cas précis, de la distinction entre les genres littéraires […] et sur leur interpénétration".[21] In de bijdragen die dit boek bevat is het dagboek "laboratoire" (pp. 34; 55; 87; 125), "atelier" (pp. 34; 125), "postface" (p. 59), "espace de récréation" (p. 59), "un cas de flottement générique" met meervoudige lectuurmogelijkheden (p. 68), zelfs "chassé-croisé des genres" (p. 149), "carnet-journal" (p. 87), "notes de voyage" (p. 92), "journal politique" (p. 93), "notes de lecture" (p. 95), "rêves de livres" (pp. 96), "carnets" (pp. 99; 125), "Mémoires" (p. 107), "*Cahiers*" (p. 163; 211), een geval van "lyrisme dégradé" (p. 299), "recueil de 'conseils' à 'usage intime'" (p. 302), "traité scientifico-métaphysique" (p. 368). En wat te denken van het volgende citaat van Mauriac, dat op pagina 201 vermeld staat: "Je conçois le journalisme comme un journal à demi-intime".

Ook al bekrachtigt elk beroep op een literair genre in zekere zin een generische identiteit, dat belet helemaal niet om een bepaalde opvatting van die identiteit op losse schroeven te zetten. Dat geldt misschien vooral voor het schrijversdagboek, dat over een afwijkende kracht lijkt te beschikken die het in staat stelt om op andere genres te parasiteren, om naargelang van de esthetische stromingen te veranderen, om zich te hybridiseren met het oog op de schrijverspoëtica's en de tijdruimtelijke omstandigheden. Jeroen Deckmyn en Hans Vandevoorde tonen bij voorbeeld aan hoe *Een tijdsverloop* (1970) van de Vlaamse schrijver Mark Insingel zich door de wijze waarop de identiteitsconstructie wordt opgevat, veel minder goed als een dagboek laat lezen dan de genreaanduiding op de achterflap doet vermoeden. Ook al berust het journaal op canonieke modellen, voorbijgestreefde of hedendaagse, toch kan het in zijn concrete verwezenlijkingen meestal niet louter autonoom blijven: het treedt moeiteloos buiten zijn eigen generische oevers en laat zich inspireren door de talloze genres die het aantreft, zich daarbij soms overdreven bastaarderend. Zoals Michel Braud in zijn bijdrage aantoont, was het dagboek in zijn moderne betekenis oorspronkelijk een privépraktijk. Maar al in de eerste helft van de negentiende eeuw getuigde het van de inspiratie door vroegere voorbeelden. In sommige dagboeken, zoals die van Amiel en Marie Lenéru, aldus Braud, worden de modellen becommentarieerd "de façon substantielle […] comme un élément par rapport auquel ils définissent les modalités

20. Françoise Simonet-Tenant & Catherine Viollet, « Journaux personnels », thema nummer van *Genesis*, n° 32, 2011.

21. Cécile Meynard (ed.), *Les journaux d'écrivains:enjeux génériques et éditoriaux*, Bern. (e.a.), Peter Lang, 2012, 6.

et l'enjeu de leur propre pratique" (34) . Zonder daarom als wederzijdse modellen te hebben gediend, kunnen genres ook meer verwant zijn dan op het eerste gezicht blijkt. Simonet-Tenant verklaart dat in het geval van het dagboek en de brief beide niet alleen eenzelfde koppeling aan de kalendertijd en een gelijkaardige zelfbevraging delen, maar zich ook in dezelfde periode, namelijk op het einde van de achttiende eeuw, tot de intimiteit bekeerd hebben. De verwantschap tussen dagboek en brief kan zelfs tot hybridisering leiden: het ene kan in de andere voorkomen, evenals het dagboek als brief kan fungeren, en wat te denken over de hybriditeit van de weblog? De bijdrage van Simonet-Tenant kan herbekeken worden in het licht van twee andere gevallen. William Merill Decker heeft het over de praktijk van het briefdagboek van Henry Adams op het einde van de negentiende eeuw, toen die een transoceanische briefwisseling onderhield in een tijdperk waarin de parameters van de briefpraktijk dankzij de technische ontwikkeling een diepgaande wijziging ondergingen. De blog wordt, op zijn beurt, door Elizabeth Grubgeld behandeld. Na een vergelijking tussen de blog en het traditionele dagboek stelt Grubgeld meer in het bijzonder de nieuwe paradigma's van de zelfbeschrijving in vraag, die door internet aan het project van tekstuitdrukking bij mindervaliden geboden worden. Parallel daarmee gaat de belangstelling van Grubgeld ook uit naar de wederzijdse beïnvloeding van de handicap en de vormgeving van het dagboek. Uitgaande van het *Journal* van Loti toont Meynard aan in welke mate het schrijversdagboek met andere genres kan bastaarderen "au point que l'écrit qui en découle paraît réfractaire à toute catégorisation" (42), in die zin dat dagboek en roman (in wording) soms zodanig ineengevlochten zijn dat gehele stukken van het dagboek letterlijk overgenomen worden in de roman. Meynard stelt dan ook voor om Loti's *Journal* te lezen als een esthetisch object, "une œuvre à part entière, autoréférentielle, où l'immédiateté de l'instant et de l'événement est toujours médiatisée par une plume littéraire" (54). Wat het dagboek van de Vlaamse schrijver Daniël Robberechts betreft, bovenop het feit dat het met andere genres flirt als het essay en de roman, wordt het vooral in dienst gesteld van het poëtologische project om een effect van radicale authenticiteit te bereiken, een nabootsing van het ritme dat de grondslag uitmaakt van het dagelijkse leven van de auteur, in al de redundantie ervan. Inderdaad, zoals de werkelijkheid waarin de auteur zich beweegt voortdurend aan verandering toe is, zo is ook het perspectief van waaruit de auteur die werkelijkheid benadert constant in beweging, en dat is precies wat de schrijversdagboeken van Robberechts pogen weer te geven, leert ons Sven Vitse. Ten slotte geeft Beatrice Barbalato een ander voorbeeld van weliswaar veel minder harmonische verstrengeling van twee genres: daarin gaat het dagboek op in de documentaire zonder enig respect voor het leescontract dat aanvankelijk aan het genre vasthangt.

*

* *

Het dagboek veroorlooft zich bepaalde vrijheden, een zekere vorm van 'literaire ongehoorzaamheid'. Dat toont zowel een benadering vanuit een overtuigd antropologisch perspectief aan als een benadering die op de formele uitdagingen van het genre berust. Het dagboek leent zich voortreffelijk voor een literaire praktijk aan de rand van het officiële discours en getuigt zelfs van een zekere voorliefde voor radicaal paratopische situaties. Zo bekeken is het genre een discursieve vorm die

blijft, doorzet zelfs waar iedere persoonlijke uitdrukking soms aan censuur onderworpen is. Naargelang van de legitimiteit van de productieomstandigheden kan het dagboekdiscours dan ook aanspraak maken op een vrijheid die door contradictie en afwijking gekenmerkt wordt en als tegenpool optreedt ten opzichte van het dictaat van de ander. De afwezigheid van formalisering mag het genre soms in diskrediet brengen, diezelfde zogenaamde lacune begunstigt een afwijkende kracht die de deur openlaat voor creatie en plasticiteit. Zodanig dat ieder nieuw literair werk dat als dagboek bestempeld wordt, op een eigen, singuliere wijze bijdraagt tot de literaire categorie als geheel en tegelijkertijd de nadruk legt op de centrifugale macht waaraan generische identiteiten onderworpen blijven.

Deze aflevering behoort tot een tweeluik: twee themanummers van het tijdschrift *Interférences littéraires/Literaire interferenties* die dieper willen ingaan op twee onderscheidende kenmerken van het schrijversdagboek. Enerzijds wordt gefocust op de esthetische effecten van de vormvrijheid. In het tweede luik komt de schriftelijke weergave van de tijd in de dagboekpraktijk aan bod. Dat tweede deel, tevens het tiende nummer van het tijdschrift, verschijnt in mei 2013 onder de redactie van Matthieu Sergier en Myriam Watthée-Delmotte en draagt als titel *Het schrijversdagboek: overleving in woorden*. Het dagboekschrijven veronderstelt een zich aanpassen aan de tijdsstroom, ook letterlijk. Het heeft dan ook met vergankelijkheid en sterfelijkheid te maken, en de imaginaire uitdrukking daarvan. Daarom hoeft het dagboek niet per se als een getuigenis van onmacht beschouwd te worden, eerder wellicht als de verwoording van een verzet of als een weddenschap waarin de overleving op het spel staat. Hoewel de dagboekpraktijk aan de kalendertijd onderworpen blijft, beschikt het genre over een stel vernuftige middelen om de uitdaging van de tijd aan te gaan.

Matthieu Sergier

Facultés universitaires Saint-Louis (Bruxelles) &
Université catholique de Louvain (Louvain-la-Neuve)
sergier@fusl.ac.be

Sonja Vanderlinden

Université catholique de Louvain (Louvain-la-Neuve)
sonja.vanderlinden@uclouvain.be

© *Interférences littéraires/Literaire interferenties* 2012